

ВІДГУК

**офіційного опонента, кандидата історичних наук, доцента
Савчук Тетяни Григорівни на дисертацію *Білоконь Анастасії Сергіївни
«Створення та діяльність державних комісій допомоги дітям (1920–
1930-ті рр.)»*, представлену на здобуття наукового ступеня доктора
філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія**

Запропоноване А. С. Білоконь дослідження особливостей організації діяльності державних комісій, їх співпраці з громадськими об'єднаннями, що вирішували питання надання допомоги дітям, можна сміливо віднести до числа тих робіт, в яких розробляються актуальні для національної історичної науки та в цілому для суспільства проблеми. Тематика дисертації суголосна сучасним проблемам та запитам, адже в Україні сиротами щороку стають приблизно 10 тисяч дітей, і це не просто цифри – за кожною з них доля дитини. Становище дітей та сім'ї є важливими показниками суспільства. Сучасні проблеми в сфері охорони дитинства змушують шукати причини такого стану та накреслювати шляхи подолання цих проблем. Історичний досвід є важливим у формулюванні державними інституціями комплексного підходу до вирішення сучасних соціальних проблем неповнолітніх.

Окрім того, дисертація сприятиме розвіюванню міфу про «щасливе радянське дитинство», що завадить поширенню противниками незалежної України масових ностальгічних поглядів про «світле радянське минуле». Подолання подібних міфів в умовах сучасної російсько-української війни є особливо актуальним.

Успішній реалізації дисертаційного проекту слугував той факт, що робота розроблялася в межах наукової теми «Історико-регіональні аспекти історії України» (номер державної реєстрації 0116U004805) кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, яка вже підготувала низку добротних дисертацій з історії соціально-економічних трансформацій в Радянській Україні в 1920–1930-х рр.

А.С. Білоконь виконала усі основні кваліфікаційні вимоги до написання вступної частини роботи. Це дало можливість збагнути авторський задум і шляхи його реалізації. Відзначу цілком логічну конструкцію дисертаційного твору.

За своєю теоретичною насиченістю і складністю до вступної частини наближається перший розділ дослідження, який представляє інтерес як з кваліфікаційної точки зору, так і з наукової, оскільки тут Авторка демонструє себе як цілком сформований фахівець, що досить впевнено вирішує історіографічні та джерелознавчі завдання. У той же час не можу стверджувати, що вдалим є включення до сучасної вітчизняної історіографії публікацій російських дослідників (Г. А. Бордюгов, Л. А. Жуков, А.М. Нечаєва).

Кидається в очі певна диспропорція в розгляді історіографії проблеми радянського періоду, огляд якої представлено досить деталізовано, та характеристиці сучасної української історіографії. Остання представлена одним періодом. На наш погляд, треба вже подолати цю хибу, яка поширюється із дисертації в дисертацію, – подавати без періодизації історіографію доби незалежності України, адже публікації 2000-х років вже якісно відрізняються від публікацій 1990-х рр. розширенням методологічних засад та джерельної бази.

Демонструючи добру обізнаність з науковою літературою здобувачка чомусь поза увагою залишає праці Н. Гогохія (Гогохія Н. *Суспільство і діти. Українське радянське суспільство 30-х рр. ХХ ст.: нариси повсякденного життя*. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2012. С. 751–778), І. Шугальнової (Шугальова І. *Заклади державного піклування над дітьми напередодні та в роки Голодомору, 1932–1933. Запоріжжя* : Інтер-М, 2019. 252 с.; Шугальова І. «Друзі» із каменем за пазухою (до історії створення та діяльності в роки Голодомору Всеукраїнського товариства «Друзі дітей»). *Scriptorium nostrum*. 2019. № 1 (12). С. 205–221).

До очевидних достоїнств дисертації слід віднести солідну джерельну

базу. Ґрунтовна презентація фактологічного масиву здійснена Авторкою у традиційному ключі. Основу актуалізованої джерельної бази склали опубліковані документи та неопубліковані джерела з центральних та обласних архівосховищ України. Однак у характеристиці джерельної бази ми не побачили згадки про використання документів Фонду 264 «Всеукраїнське правління товариства “Друзі Дітей” при ВУЦВК» Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України. Не можемо не згадати і про інформативні можливості фондів Державного архіву Запорізької області (Фонд 3892 «Мелітопольське окружне правління Всеукраїнського товариства “Друзі дітей”», Фонд 3898 «Запорізьке міське правління Всеукраїнського товариства “Друзі дітей”»).

У цілому джерельна база є цілком достатньою для розкриття означеної проблеми, формулювання обґрунтованих і достовірних наукових положень та висновків.

Характеризуючи методологію дослідження, А. С. Білоконь не обмежується перерахуванням загальноновизнаних методологічних принципів та методів дослідження, а намагається вибудувати власне методологічне кредо. Важливим є подання характеристики наукового апарату, використання міждисциплінарних підходів.

У другому розділі дисертації переконливо охарактеризовані умови та організаційно-правові засади створення державних комісій допомоги дітям протягом 1920–1930-х рр. Здобувачка, реконструюючи складну структуру державних інституцій, які опікувалися справами бездоглядних дітей, цілком аргументовано вказує на відсутність чіткого визначення функцій, досвідчених кадрів, належного фінансування, як на фактори, що не сприяли розгортанню широкомасштабної та результативної роботи з охорони дитинства.

Звертає увагу ремарка авторки про використання Радянським Союзом зарубіжного досвіду європейських країн у подоланні безпритульності. Це питання заслуговує на окреме дослідження.

Висновки до другого розділу цілком обґрунтовані, однак опоненту не вистачило авторського пояснення причин згорання діяльності окремих державних органів, перепідпорядкування цієї сфери до Наркомату внутрішніх справ в 1935 р.

Значна наукова новизна властива третьому розділу дисертації, у якому змістовно розглянуто питання допомоги дітям під час голоду 1921–1923 рр. Висвітлюючи цікавий сюжет про евакуацію дітей російських губерній до УСРР, авторка приходить до висновків, що ця акція центральної влади лягла важким тягарем на бюджет республіки та плечі українців. Ця акція продемонструвала, що «братні» відносини і в той час мали однобокий характер, допомога сусідній республіці ставала обов'язком всього населення України, навіть на шкоду власним інтересам.

Детально охарактеризовано діяльність Центральної комісії допомоги дітям при ВУЦВК, яка стала міжвідомчим органом, який активізував та об'єднав зусилля Наркоматів освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення у боротьбі з дитячою безпритульністю, з питань утримання дитячих закладів, проведення оздоровчих кампаній, організації дитячого харчування, патрунування, надання індивідуальної допомоги.

Простежуючи еволюцію цієї державної інституції, міжвідомчі відносини, здобувачка недостатньо уваги звернула на ступінь ефективності дій Центральної комісії допомоги дітям. Твердження про реальне скорочення чисельності безпритульних та зростання чисельності дітей, охоплених соціальною роботою комісії, бажано було б унаочнити статистичними даними.

У четвертому розділі А. С. Білоконь детально, на широкому фактографічному матеріалі, простежує роль так званих громадських об'єднань та участь закордонних організацій в справі надання допомоги дітям. Уточнюючи функції, напрямки діяльності та джерела фінансування товариства «Друзі дітей», слід було також наголосити на проблемах, з якими

стикнулися ці товариства, на ступені ефективності їх роботи та причинах її згорання.

Для боротьби з дитячою безпритульністю держава користувалася такими ж методами, якими проводила соціально-економічні експерименти, – максимально спробувала мобілізувати ресурси населення. Одним із проєктів радянської влади, спрямованих на збір коштів безпритульним, стали «Тижні» та «Місячники» допомоги дітям. Окрім популяризації ідей радянської держави у справі допомоги дітям, ці кампанії за твердженням здобувачки, давали значні матеріальні результати. А. С. Білоконь послідовно простежила, як влада залучала громадськість до вирішення проблем, створювала нові організаційні форми боротьби з дитячою безпритульністю та бездоглядністю, залучаючи широкі маси населення. Зокрема, можливості для пошуку додаткового фінансування організатори «місячника» бачили у прогресивному підвищенні платні за житло, що орендувалося непрацюючим населенням, а також за користування електроенергією та телефоном. Розміри підвищення платні сягали від 10 до 40%. Упродовж дії місячника на користь безпритульних на 10% зростала ціна послуг для відвідувачів ресторанів та більярдних. На користь місцевих Комісій допомоги дітям встановлювалися спеціальні нарахування у розмірі 25% на облік векселів по всіх банках, а також на всі угоди, що уклалися товарними біржами та приватними особами. Організовувалося поширення лотерей, значків, квитків на фільми, вистави, концерти, кошти від яких спрямовувалися на рахунки місцевих Комісій допомоги дітям.

Останній підрозділ дисертації висвітлює роль закордонних організацій – Міжнародного союзу допомоги дітям, Всесвітньої єврейської конференції допомоги дітям, організації «Вереліф» в здійсненні допомоги дітям під час голоду 1921–1923 рр. Завдяки сприянню, фінансовій і продовольчій підтримці Міжнародного союзу допомоги дітям, було створено дитячий будинок у Києві, в українських регіонах відкривалися дитячі колонії, інтернати, їдальні, дитячі ясла, нічліжки. Всесвітньою єврейською

конференцією допомоги дітям фінансувалися 42 дитячі медичні установи УСРР.

Закцентовано увагу на створенні та повноваженнях Комісії закордонної допомоги при Президії ВУЦВК, яка фактично знаходилася в повному підпорядкуванні центральним органам в Москві і позбавлялася права самостійних зносин з іноземними товариствами.

У висновках А. С. Білоконь зробила належне узагальнення проведеного комплексного дослідження. Воно свідчать про те, що авторці вдалося розв'язати широке коло завдань, поставлених у роботі, що сприятиме подальшому розвитку наукових досліджень означеної проблематики в історичній науці.

Логічним завершенням дисертації стали змістовні додатки, які помітно підсилюють інформаційний потенціал роботи.

Відзначаючи доволі високий рівень дисертаційного твору необхідно висловити ще побажання. У дисертації не прозвучав голос самої дитини. Дисертантка може заперечити, посиляючись на предмет дослідження, який обмежений висвітленням процесу створення та особливостей організації діяльності державних комісій. І все ж таки хотілося б в роботі побачити історії дітей, вихованих в дитячих будинків або в прийомних родинах. Наповнення тексту такими життєвими ілюстраціями збагатило б роботу, дозволило б впевніше говорити про ступінь ефективності діяльності державних інституцій.

Зазначені зауваження не впливають на загальну високу оцінку роботи.

Про якість дослідження свідчить належна апробація його результатів. Їх висвітлено в 14 публікаціях.

Дисертація А.С. Білоконь «Створення та діяльність державних комісій допомоги дітям (1920–1930-ті рр.)» є самостійним, завершеним і ґрунтовним дослідженням, яке розкриває актуальну в науковому та суспільному сенсі тему. За своїм науково-теоретичним рівнем, новизною вирішених завдань, обґрунтованістю основних положень і висновків повністю відповідає

вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167 (зі змінами) «Про присудження ступеня доктора філософії».

Таким чином, А. С. Білоконь заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії

України Запорізького

національного університету

Тетяна САВЧУК

Підпис Савчук Т. Г. засвідчую:

проректор з науково-педагогічної роботи

Запорізького національного університету

Юрій КАГАНОВ

07.12.2021